

Türkiye’de Bölgesel Göçün Büyüme ve Kalkınma ile İlişkisi

The Relationship Between Regional Migration and Growth and Development in Türkiye

Sinan Çınar^{1*}
Banu Has¹

¹ Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat, İzmir, Türkiye, sinancinar110@gmail.com, banuhasdeu@gmail.com

*Sorumlu Yazar/Corresponding Author

Öz: Göç bireylerin bir bölgeden başka bir bölgeye hareket etmesi anlamına gelmektedir. Tarım, sanayi ve hizmet sektörleri ise Türkiye ekonomisinin en önemli sektörleri arasında yer almaktadır. Ülkeler gelişmiş ülkeleri iktisadi anlamda yakalamak amacı ile büyüme ve kalkınma kavramlarına önem vermektedirler. Türkiye’de iktisadi büyümenin en önemli sektörleri arasında tarım, sanayi ve hizmet sektörü yer almaktadır. Bu çerçevede çalışmada Türkiye’de iç göçün büyüme üzerindeki bölgesel düzeyde etkisi incelenmektedir. Çalışma 2008 ile 2021 yılları arasını kapsamaktadır. Çalışmada Granger Nedensellik Analizi yardımıyla iç göçün büyüme üzerindeki etkisi Düzey 3 bölgeleri kapsamında incelenmektedir. Çalışma, en güncel veriler kullanılarak iller düzeyinde iç göçün büyüme üzerindeki etkisini ilgili model itibarıyla inceleyen bir çalışma olması yönünden literatüre katkı sağlamaktadır. Yapılan analizlerde iç göç, tarım, ormancılık ve balıkçılık, sanayi sektörü ve hizmet sektöründen iktisadi büyümeye %1’de güçlü nedensellik ilişkisi bulunduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İktisadi Büyüme, Göç, Bölgesel İktisat, Tarım, Sanayi

Geliş Tarihi/Received: 01.07.2024
Kabul Tarihi/Accepted: 19.09.2024
Yayınlanma Tarihi/ Available Online:
30.09.2024

Abstract: Migration refers to the movement of individuals from one region to another. Agriculture, industry, and services are among the most critical sectors of the Turkish economy. Nations aim to achieve economic parity with developed countries by emphasizing growth and development. In Türkiye, agriculture, industry, and services are essential contributors to economic growth. In this context, the study investigates the regional impact of internal migration on economic growth within Türkiye. The analysis covers the period from 2008 to 2021. Using Granger Causality Analysis, the study examines the effect of internal migration on economic growth at the Level 3 regional scale. This research contributes to the existing literature by analyzing the impact of internal migration on economic growth at the district level with the most current data and an appropriate model. The findings indicate a robust 1% causality relationship between internal migration and economic growth, incorporating the agriculture, forestry, and fisheries sector, the industrial sector, and the service sector.

Keywords: Economic Growth, Migration, Regional Economics, Agriculture, Industry

Extended Abstract

The Industrial Revolution provided countries with the ability for mass production, resulting in significant increases in national income and making economic growth more significant and crucial (Çınar, 2018, p. 5). The concepts of economic growth and development are particularly important for underdeveloped and developing countries. It is essential for the Turkish economy to achieve economic growth and development (Has & Çınar, 2022, p. 257). When examining societies, even small differences of 1-2% can lead to substantial long-term economic growth disparities between them (Çınar, 2023, p. 45). To ensure economic growth and development, the agricultural, industrial, and service sectors are crucial. Economic growth within national economies can be realized based on various factors within this framework (Has & Çınar, 2022, p. 8).

In this study, the relationship between internal migration and economic growth is examined in conjunction with the agricultural, industrial, and service sectors in the provinces of Türkiye. The aim of the study is to determine the direction of the relationship between internal migration and economic growth in the provinces of Türkiye, considering the agricultural, industrial, and service sectors, between

the years 2008 and 2021. The study uses the Granger Causality test. This study contributes to the literature by examining the relationship between internal migration and economic growth together with the relevant sectors in the same model and conducting analyses at the provincial level based on a large sample. Accordingly, the study includes an introduction section, followed by a literature review in the second section, data set and model in the third section, findings and their evaluation in the fourth section, and a conclusion section.

The mathematical representation of the model used in the analysis is provided in equation (1.1).

Model: $Growth_{it} = B_0 + B_1 Migration_{it} + B_2 Agriculture_{it} + B_3 Industry_{it} + B_4 Service_{it} + U_{it}$ (1.1)

In equation (1.1), the i units in the panel represent the provinces in Türkiye, t denotes the time dimension, B_0 represents unit effects, B_1 is the slope coefficient. Furthermore, Migration denotes the net internal migration rate of provinces, Agriculture represents the growth rate of the agriculture, forestry, and fishing sector in provinces, Industry signifies the growth rate of the industrial sector in provinces, and Service represents the growth rate of the service sector in provinces.

Agriculture, industry, and service sectors are highly significant components of the Turkish economy. Both in terms of the value they add and, especially, their contribution to household employment within the country, they make substantial direct and indirect contributions to Türkiye's gross domestic product. These sectors, in terms of their contributions, surpass the combined contributions of all other sectors. Moreover, internal migration is a crucial regional phenomenon within the Turkish economy. Especially with the acceleration of industrialization in Türkiye, it has gained significant momentum. As industrialization gained pace, employment opportunities started to concentrate in urban centers or regions near urban centers. The localization of employment opportunities in these areas facilitated significant population mobility. Individuals began to migrate to urban centers or regions near them in pursuit of employment. This situation led to the concentration of a significant portion of the population in urban centers. All of these developments have had both positive and negative regional consequences in Türkiye. Naturally, all of these events have also affected regions economically. In this sense, some regions have benefited economically from these migration movements, while others have been adversely affected. This situation has implications for the country's gross domestic product as well. Therefore, this study examines the impact of agriculture, industry, service sectors, and internal migration on economic growth, which are among the most important sectors in Türkiye.

The analysis is conducted based on Level 3 Statistical Region Classification. The study encompasses 81 provinces. Data for the study were obtained from the Turkish Statistical Institute. The study employs Panel Granger Causality testing. The objective of the study is to determine whether there is a relationship between the relevant variables and, if such a relationship exists, to ascertain its direction. In this context, stationarity tests of the series were conducted using the Augmented Dickey-Fuller (ADF) test. The analysis of whether there were unit roots in the series in level values was conducted using the ADF unit root test. The results of the ADF unit root test indicated that the probability value for all variables, including economic growth, internal migration, agriculture, forestry, and fishing, industry, and service sectors, was 0.00. This suggests that all series are stationary in levels. Furthermore, according to the results of the Panel Granger Causality test:

1. There is a strong causality relationship at the 1% level from internal migration to economic growth, agriculture, forestry, and fishing, industry, and service sectors to economic growth.
2. There is a causality relationship at the 5% level from agriculture, forestry, and fishing to internal migration and industry.

3. There is a strong causality relationship at the 1% level from economic growth, agriculture, forestry, and fishing, and service sectors to the industry.

4. There is no causality relationship from internal migration to industry.

5. There is no causality relationship from economic growth, internal migration, and agriculture, forestry, and fishing to the service sector.

1. Giriş

Göç tarihsel anlamda incelendiğinde bir olgu olarak insanlık tarihine kadar uzanan bir kapsamda incelenabilmektedir. İç göç kavramı ise Sanayi Devrimi'nin ardından ciddi bir biçimde ivme kazanmış bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Göç kavramı birçok disiplinle ilişki içerisinde olan bir kavramdır. Göç çeşitli disiplinleri etkilemekte aynı zamanda onlardan etkilenmektedir. Çeşitli disiplinlerle etkileşim içerisinde olan bir kavram olması dolayısıyla birçok farklı tanımları yapılabilmektedir. Bu çerçevede literatürde tam anlamıyla kabul gören bir tanımları bulunmamaktadır. Göç kavramı; kişilerin veya toplulukların coğrafi olarak yer değiştirmelerine verilen genel bir kavram olarak tanımlanmaktadır. Bununla birlikte göç; bir birey ya da bir grubun belli bir sınırı geçerek veya aynı ulus toprakları içerisinde bir yerden başka bir yere gitmesi olarak tanımlanabilmektedir (Çiçekli, 2013, ss. 39-40). Bir diğer tanımda ise; göç; kişilerin tek başına veya toplu bir biçimde yaşamlarını sürdürdükleri bir bölgeden başka bir bölgeye özellikle iktisadi, sosyolojik, politik, kültürel amaçlı olarak yer değiştirmeleri anlamına gelmektedir (Tekeli & Erder, 1978, s. 17). Göçün bir çeşidi olarak iç göç kavramı ise aynı ulusal sınırlar içerisinde nüfusun bir yerden başka bir yere hareket etmesini ifade etmektedir. Türkiye ekonomisi içerisinde iç göç kavramı bölgesel anlamda iktisadi büyümeyi olumlu ya da olumsuz anlamda her dönem etkilemiştir. İktisadi hayatın bir unsuru olan bireyler gittikleri bölgelerde istihdam edilerek iktisadi dünyaya katkı sağlamaktadır. Bu durum hem göç alan hem de göç veren bölge için farklı sonuçlar doğurabilmektedir. Ayrıca bireylerin bir bölgeden başka bir bölgeye hareket etmeleri; o bireylerin maddi manevi öğelerini de birlikte gittiği bölgeye beraberinde taşıması anlamına gelmektedir. Tarihsel boyutta tekerleğin icadından, bir sürü icat edilen ürüne kadar ayrıca yazının bulunmasından, iktisadi gelişmelere kadar birçok kavram göç ile birlikte bir bölgeden başka bir bölgeye taşınmıştır (Yılmaz, 2014, s. 3).

Sanayi Devrimi'nin ülkelere sağlamış olduğu seri üretim imkânı ile birlikte birçok toplumun milli gelirinde ciddi oranda artışlar meydana gelmiş ve ekonomik büyümeye dair huşular daha çok önem arz etmeye başlamıştır (Çınar, 2018, s. 5). İktisadi büyüme ve kalkınma kavramları ise özellikle gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkeler için oldukça önemli kavramlardır. Özellikle Türkiye ekonomisinde de iktisadi büyümeyi ve kalkınmayı sağlamak önem arz etmektedir (Has & Çınar; 2022, s. 257).

Göçün birçok farklı nedeni ve sonucu bulunmaktadır. Geçmişten günümüze bilim insanları göçün etki ve sonuçlarıyla ilgili çok sayıda çalışma ortaya koymuşlardır. Bu çerçevede ekonomistler ise göçün iktisadi neden ve sonuçlarına odaklanmış bu çerçevede çalışmalar ortaya koymuşlardır (Sinha & Atallah, 1987, s. 5). Göç kavramı bireylerin bir bölgeden başka bir bölgeye geçici ve kalıcı bir biçimde hareket etmeleri anlamında bir olgu olarak hem göç alan hem de göç veren bölgeyi çeşitli şekillerde etkilemektedir. Bu kapsamda göç ile iktisadi büyüme ve kalkınma arasındaki ilişkinin yönü ve boyutu konusunda net bir sonuç ortaya konmamıştır (Sevinç vd., 2018, s. 398).

Bu kapsamda çalışmada iç göçün iktisadi büyüme ile ilişkisi; tarım, sanayi ve hizmet sektörü ile birlikte incelenmektedir. Çalışmanın amacı Türkiye'de iller bazında tarım, sanayi ve hizmet sektörü ile iç göçün iktisadi büyüme ile ilişkisinin yönünü tespit etmek amaçlanmaktadır. Çalışma 2008 ile 2021 yılları arasında kapsayan bölgesel bir çalışmadır. Çalışmada Granger Nedensellik testi kullanılmaktadır. Çalışma iç göç ile iktisadi büyüme ilişkisini ilgili sektörlerle birlikte aynı modelde inceleyen bir çalışma olması ve geniş örneklem üzerinden iller bazında analizlerin gerçekleştirilmesi yönlerinden literatüre katkı

sağlamaktadır. Bu kapsamda çalışmada giriş bölümünün ardından ikinci bölümde literatür taraması, üçüncü bölümde veri seti ve model, dördüncü bölümde bulgular ve bulguların değerlendirilmesi ve ardından sonuç bölümü yer almaktadır.

2. Literatür Taraması

Göç kavramı iktisadi büyüme ile etkileşim içerisinde olan bir kavramdır. Bu ilişkinin incelenmesine yönelik literatürde çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Göç ve iktisadi büyüme arasındaki ilişki gerek Türkiye ekonomisi gerekse diğer ülkeler için araştırılmıştır. Göç ve iktisadi büyüme ilişkisi hususunda literatürde tam anlamıyla kabul gören bir sonuç bulunmamaktadır. Ancak göç alan ve göç veren bölgeler açısından incelendiğinde; iktisadi büyümeye etki çeşitlilik göstermektedir. Bu bağlamda çalışmalar incelendiğinde; Zlotnik (1998) uluslararası göçün, iktisadi değişimde en önemli faktörlerden bir tanesi olduğu, Chen (2005) kısa dönemde beyin göçü veren, uzun dönemde ise nitelikleri yüksek beşeri sermayenin göçüyle bu bireyleri kaybeden bölgelerin iktisadi büyümelerinin olumsuz etkilendiği sonuçlarına ulaşılmıştır. Chami vd. (2005) göçün bölgesel kalkınmaya etkisinin olumsuz olduğu sonucuna ulaşmıştır. Islam (2007) göç ve iktisadi büyüme arasındaki ilişkinin Kanada için analiz edildiği çalışmada göçün iktisadi büyüme üzerindeki etkisinin pozitif olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kim (2007) yapılan analizlerde kırdan kente göçün bölgesel kalkınmayı olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Cooray (2012) göç ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkinin istatistiki olarak anlamlı olduğu tespit edilmiş olup aralarındaki ilişkinin pozitif olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Chletsos ve Roupakias (2012) yapılan analizlerde iktisadi büyümeden göçe doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Boubtane vd. (2014) beşeri sermaye anlamında yüksek bireylerin göç ettiği bölgelerde iktisadi büyümenin çok ciddi anlamda ivme kazandığı sonucuna ulaşmışlardır. Karaca ve Saruç (2014) yapılan analizlerde işçi gelirlerini kendisine çeken ülkelerin gelir seviyelerinin arttığı ancak bu durumun iktisadi kalkınmaya etkisinin belirsiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Göv ve Dürrü (2017) yapılan çalışmada göçten iktisadi büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu sonucu elde edilmiştir. Altunç vd. (2017) göç ile iktisadi büyüme arasında çift yönlü karşılıklı nedensellik ilişkisi bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Meçik ve Koyuncu (2020) yapılan çalışmada göçten iktisadi büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin bulunduğu sonucuna ulaşmışlardır. Gözünke (2019) yapılan çalışmada kırsal bölgelerden kentlere doğru göçün iktisadi olarak bölgesel kalkınmaya etkisinin olumsuz olduğu sonucuna ulaşmıştır. İşcan ve Demirel (2021) yapılan analizlerde göçteki artışın iktisadi büyümeyi artırdığı, bununla birlikte göçte meydana gelen %1'lik artışın iktisadi büyümeyi %0,43 oranında artırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Literatür incelendiğinde göç ile iktisadi büyüme arasında çok sayıda çalışma bulunduğu görülmektedir. Ancak çalışmalarda göç ve iktisadi büyüme arasındaki ilişkinin yönü farklılık göstermektedir. Bu anlamda çalışmada göç ile iktisadi büyümenin yönü Düzey 3 bölgeleri açısından tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Göç ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkinin yönü en güncel veriler kullanılarak iller bazında incelenmektedir. Göç ile iktisadi büyüme arasındaki ilişki incelenirken modele tarım, sanayi ve hizmet sektörleri de dahil edilmektedir. Sektörel anlamda tarım, sanayi, hizmet sektörleri ile iç göçün iktisadi büyüme ile ilişkisinin hangi yönde olduğunun tespiti aynı model çerçevesinde incelenmektedir.

3. Veri Seti

Çalışmada, 2008 ile 2021 yılları arasında; tarım, sanayi ve hizmet sektörü ile iç göçün iktisadi büyüme etkisi ve bu etkinin yönü yıllık bazda incelenmiştir. Çalışmada Düzey 3 istatistiki bölge sınıflandırması üzerinden iller bazında analizler gerçekleştirilmiştir. Çalışmada bağımlı değişken illerin iktisadi büyüme hızları, bağımsız değişkenler; tarım, ormancılık ve balıkçılık sektörü büyüme hızı, sanayi sektörü hızı, hizmet sektörü büyüme hızı ve net iç göç hızıdır. Çalışmada yıllık veriler baz alınarak analizler gerçekleştirilmiştir. Veriler Türkiye İstatistik Kurumu'ndan temin edilmiştir.

Tablo 1*Çalışmada Yer Alan İllerin Gösterimi*

Adana	Bitlis	Erzurum	Kastamonu	Muş	Trabzon	Şırnak
Adıyaman	Bolu	Eskişehir	Kayseri	Nevşehir	Tunceli	Bartın
Afyon	Burdur	Gaziantep	Kırklareli	Niğde	Şanlıurfa	Ardahan
Amasya	Çanakkale	Giresun	Kırşehir	Ordu	Uşak	Iğdır
Ankara	Çankırı	Gümüşhane	Kocaeli	Rize	Van	Yalova
Antalya	Çorum	Hakkari	Konya	Sakarya	Yozgat	Karabük
Artvin	Denizli	Hatay	Kütahya	Samsun	Zonguldak	Kilis
Aydın	Diyarbakır	Isparta	Malatya	Siirt	Aksaray	Osmaniye
Balıkesir	Edirne	Mersin	Manisa	Sinop	Bayburt	Düzce
Bilecik	Elazığ	İstanbul	K. Maraş	Sivas	Karaman	Kars
Bingöl	Erzincan	İzmir	Mardin	Tekirdağ	Kırıkkale	Muğla
Tokat	Batman					

Not: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

4. Model ve Yöntem

Analizde yer alan modelin matematiksel gösterimi denklem (1.1)'de yer almaktadır.

$$\text{Model: } \text{Büyüme}_{it} = B_0 + B_1 \text{ göç}_{it} + B_2 \text{ Tarım}_{it} + B_3 \text{ Sanayi}_{it} + B_4 \text{ Hizmet}_{it} + u_{it} \quad (1.1)$$

Denklem (1.1)'de yer alan i paneldeki birimleri oluşturan Türkiye'deki illeri, t zaman boyutunu, B_0 birim etkileri, B_1 eğitim katsayısını ifade etmektedir. Bununla birlikte göç, illerin net iç göç hızını; tarım, illerin tarım, ormancılık ve balıkçılık sektörü büyüme hızını; sanayi, illerin sanayi sektörü büyüme hızını; hizmet, illerin hizmet sektörü büyüme hızını temsil etmektedir.

Analizde, değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü tespit etmek amacıyla Granger Nedensellik Analizi kullanılmıştır. Granger (1969), değişkenler arasında istatistiki olarak bulunup bulunmadığının analizini gerçekleştirmiştir. Bir değişkenin cari dönemdeki değerinin üzerinde gecikmeli değerlerinin anlamlı olarak etkisinin bulunup bulunmadığının tespitine yönelik bir test ortaya koymuştur. Bir değişkenin (a) cari dönemdeki değeri üzerinde diğer bir değişkenin (b) anlamlı bir etkisinin bulunup bulunmadığının analizi gerçekleştirilirken hipotezler bulunmaktadır. Analiz yapılırken, ilgili değişkenler modele eklendiğinde açıklama gücünün anlamlılığı artıyorsa, (b) değişkeni (a) değişkeninin Granger nedenidir sonucuna ulaşılmaktadır. Bu çerçevede, (a) değişkeninin açıklanmasında (b) değişkeninin de göz ardı edilmemesi durumu ortaya çıkmaktadır. Nedensellik testi gerçekleştirildiğinde dört alternatif sonuç ortaya çıkabilmektedir. Birincisi (b), (a)'nın Granger nedenidir. İkincisi, (a), (b)'nin Granger nedenidir. Üçüncüsü, (a) ve (b) birbirinin Granger nedeni değildir. Dördüncüsü ise; (a) ve (b) arasında karşılıklı nedensellik ilişkisi söz konudur.

5. Bulgular ve Bulguların Değerlendirilmesi

Çalışmada değişkenlerde birim kök analizinin gerçekleştirilmesi için Augmented Dickey Fuller (ADF) testi kullanılmıştır. Değişkenlere ait birim kök testi sonuçları aşağıdaki tablolarda yer almaktadır.

Tablo 2*İktisadi Büyüme Değişkeni Birim Kök Testi*

	t-İstatistiği	Olasılık
Augmented Dickey-Fuller test İstatistiği	-8.004801	0.00** *
Test Kritik Değerleri	1% level	- 3.43641 9
	5% level	- 2.86410 8
	10% level	- 2.56818 9

Not: *** %1'de, ** %5'de, *10'da anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

İktisadi büyüme değişkeni düzey değerlerde yapılan birim kök analizinde serinin düzeyde durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 3*Tarım, Ormanlık ve Balıkçılık Değişkeni Birim Kök Testi Sonuçları*

	t-İstatistiği	Olasılık*
Augmented Dickey-Fuller test İstatistiği	-30.04664	0.0000 (***)
Test Kritik Değeri	1% level	-3.436432
	5% level	-2.864114
	10% level	-2.568192

Not: *** %1'de, ** %5'de, *10'da anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Tarım, ormanlık ve balıkçılık değişkeni düzey değerlerde yapılan birim kök analizinde serinin düzeyde durağan olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4*Sanayi Değişkeni Birim Kök Testi Sonuçları*

	t-İstatistiği	Olasılık*
Augmented Dickey-Fuller Test İstatistiği	-31.96616	0.0000 (***)
Test Kritik Değeri	1% level	-3.436395
	5% level	-2.864098
	10% level	-2.568183

Not: *** %1'de, ** %5'de, *10'da anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Sanayi değişkeni düzey değerlerde yapılan birim kök analizinde serinin düzeyde durağan olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 5*Hizmet Sektörü Birim Kök Testi Sonuçları*

	t-İstatistiği	*Olasılık
Augmented Dickey-Fuller test istatistiği	-5.776955	0.0000 (***)
Test Kritik Değeri	1% level	-3.437426
	5% level	-2.864553
	10% level	-2.568427

Not: *** %1'de, ** %5'de, *10'da anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Hizmet sektörü değişkeni düzey değerlerde yapılan birim kök analizinde serinin düzeyde durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 6*İç Göç Değişkeni Birim Kök Testi Sonuçları*

	t-İstatistiği	Olasılık*
Augmented Dickey-Fuller Test İstatistiği	-9.321450	0.0000 (***)
Test Kritik Değeri	1% level	-3.436548
	5% level	-2.864165
	10% level	-2.568220

Not: *** %1'de, ** %5'de, *10'da anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

İç göç değişkeni düzey değerlerde yapılan birim kök analizinde serinin düzeyde durağan olduğu tespit edilmiştir.

Serilerde düzey değerlerde birim kök bulunup bulunmadığının analizi ADF Birim kök testi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Yapılan ADF birim kök testi sonuçlarında iktisadi büyüme, iç göç, tarım ormancılık ve balıkçılık, sanayi ve hizmet sektörü değişkenlerinin tamamının olasılık değerinin 0.0000 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum tüm serilerin düzeylerde durağan olduğunu göstermektedir.

Seriler arasında ilişki bulunup bulunmadığı, ilişki mevcutsa ilişkinin yönü ile ilgili sınama ise Granger Nedensellik testi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Panel Granger Nedensellik testi sonuçları aşağıdaki tablolarda yer almaktadır.

Tablo 7*İktisadi Büyüme Değişkeni Granger Nedensellik Testi Sonuçları*

	Chi-sq	Serbestlik derecesi	Olasılık
(ICGOC)	16.21255	2	0.0003
(TARIM)	21.73107	2	0.0000
(SANAYİ)	91.12490	2	0.0000
(HİZMET)	39.12680	2	0.0000
Tüm	128.3069	8	0.0000

Yapılan analizlerde iç göçten iktisadi büyümeye, tarım, ormancılık ve balıkçılıktan iktisadi büyümeye, sanayi sektöründen iktisadi büyümeye, hizmet sektöründen iktisadi büyümeye %1'de güçlü nedensellik ilişkisi bulunduğu tespit edilmiştir.

Tablo 8*Tarım Değişkeni Granger Nedensellik Testi Sonuçları*

	Chi-sq	Serbestlik Derecesi	Olasılık Değeri
(BÜYÜME)	10.87746	2	0.0043
(ICGOC)	6.956853	2	0.0309
(SANAYİ)	7.584799	2	0.0225
(HİZMET)	10.99679	2	0.0041
Tüm	28.26231	8	0.0004

Yapılan analizlerde iktisadi büyümeden tarım, ormancılık ve balıkçılık değişkeniyle hizmet sektöründe doğru %1’de güçlü bir nedensellik ilişkisi bulunduğu, iç göç ve sanayi sektöründen ise tarım, ormancılık ve balıkçılığa %5’te bir nedensellik ilişkisi olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Tablo 9*Sanayi Granger Nedensellik Testi Sonuçları*

	Chi-sq	Serbestlik Derecesi	Olasılık
(BÜYÜME)	86.26069	2	0.0000
(ICGOC)	1.735130	2	0.4200
(TARIM)	12.74973	2	0.0017
(HİZMET)	56.30839	2	0.0000
Tüm	100.5162	8	0.0000

İktisadi büyüme, tarım, ormancılık ve balıkçılık ve hizmet sektöründen sanayi sektörüne %1’de güçlü bir nedensellik bulunduğu, iç göç değişkeninden sanayi sektörüne doğru nedensellik ilişkisinin bulunmadığı sonuçları elde edilmiştir.

Tablo 10*Hizmet Sektörü Değişkeni Granger Nedensellik Testi Sonuçları*

	Chi-sq	Serbestlik Derecesi	Olasılık
(BÜYÜME)	3.399247	2	0.1828
(ICGOC)	2.656966	2	0.2649
(TARIM)	2.414026	2	0.2991
(SANAYİ)	4.981660	2	0.0828
Tüm	12.45685	8	0.1320

İktisadi büyüme, iç göç ve tarım, ormancılık ve balıkçılık sektöründen hizmet sektörüne doğru herhangi bir nedensellik ilişkisinin bulunmadığı ancak sanayi sektöründen hizmet sektörüne %10’da zayıf bir nedensellik bulunduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Tablo 11*İç Göç Değişkeni Granger Nedensellik Testi Sonuçları*

	Chi-sq	Serbestlik Derecesi	Olasılık
(BÜYÜME)	1.716927	2	0.4238
(TARIM)	3.187319	2	0.2032
(SANAYİ)	0.063142	2	0.9689
(HİZMET)	0.028158	2	0.9860
Tüm	6.334549	8	0.6098

İktisadi büyüme, tarım, ormancılık ve balıkçılık, sanayi ve hizmet sektöründen iç göçe doğru herhangi bir nedensellik ilişkisinin mevcut olmadığı tespit edilmiştir.

6. Sonuç

Tarım, sanayi ve hizmet sektörleri Türkiye ekonomisi içerisinde çok ciddi paylara sahip sektörlerdir. Hem yarattıkları katma değer hem de özellikle ülke içerisinde hane halklarına istihdam sağlamasıyla, Türkiye gayrisafi yurtiçi hasılasına çok ciddi doğrudan ve dolaylı katkı sağlamaktadır. Tarım, sanayi ve hizmet sektörlerin payları bakımından, diğer tüm sektörlerin toplam paylarından daha yüksek katkı sağlayan sektörlerdir. Bununla birlikte iç göç, Türkiye ekonomisi içerisinde oldukça önemli bölgesel bir olgudur. Özellikle Türkiye’de sanayileşme sürecinin hız kazanmasıyla birlikte ciddi bir şekilde ivme kazanmıştır. Sanayileşme sürecinin hız kazanmasıyla birlikte istihdam alanları son derece ciddi bir şekilde şehir merkezlerine veya şehir merkezlerine yakın bölgelerde konuşlanmaya başlamıştır. İstihdam alanlarının bu bölgelerde konuşlanması ciddi anlamda bir nüfus hareketliliği olmasına olanak tanımıştır. Bireyler istihdam edilmek amacı ile şehir merkezlerine veya şehir merkezlerine yakın bölgelere göç etmeye başlamışlardır. Bu durum nüfusun büyük bir bölümünün şehir merkezlerinde yoğunlaşmasına neden olmuştur. Tüm bu yaşanan gelişmeler ise Türkiye’de bölgesel anlamda olumlu ve olumsuz birtakım sonuçlar doğurmuştur. Elbette tüm bu yaşananlar bölgeleri iktisadi olarak da etkilemiştir. Bu anlamda bazı bölgeler iktisadi olarak bu göç hareketlerinden olumlu etkilenirken, bazı bölgeler ise olumsuz etkilenmiştir. Bu durumun ülke gayrisafi yurtiçi hasılasına da etkileri söz konusudur. Bu anlamda çalışmada Türkiye’de en önemli sektörlerin başında gelen tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinde iç göçün iktisadi büyüme üzerindeki etkisi incelenmiştir. Analiz Düzey 3 İstatistik Bölge Sınıflandırması temel alınarak yapılmıştır. Çalışma 81 ili kapsamaktadır. Çalışmada veriler Türkiye İstatistik Kurumu’ndan temin edilmiştir. Çalışmada Panel Granger Nedensellik testi kullanılmıştır. Çalışmanın amacı ilgili değişkenler arasında ilişki bulunup bulunmadığının ve ilişki mevcutsa ilişkinin yönünün tespit edilmesidir. Bu çerçevede serilerin durağanlık sınaması ADF testi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Serilerde düzey değerlerde birim kök bulunup bulunmadığının analizi ADF birim kök testi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Yapılan ADF birim kök testi sonuçlarında, iktisadi büyüme, iç göç, tarım ormancılık ve balıkçılık, sanayi ve hizmet sektörü değişkenlerinin tamamının olasılık değerinin 0.00 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum tüm serilerin düzeylerde durağan olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Panel Granger Nedensellik testi sonuçlarına göre, yapılan analizlerde iç göçten iktisadi büyümeye, tarım, ormancılık ve balıkçılıktan iktisadi büyümeye, sanayi sektöründen iktisadi büyümeye, hizmet sektöründen iktisadi büyümeye %1’de güçlü nedensellik ilişkisi bulunduğu tespit edilmiştir. İktisadi büyümeden tarım, ormancılık ve balıkçılık değişkeniyle hizmet sektöründe doğru %1’de güçlü bir nedensellik ilişkisi bulunduğu, iç göç ve sanayi sektöründen ise tarım, ormancılık ve balıkçılığa %5’te bir nedensellik ilişkisi olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. İktisadi büyüme, tarım, ormancılık ve balıkçılık ve hizmet sektöründen sanayi sektörüne %1’de güçlü bir nedensellik bulunduğu, iç göç değişkeninden sanayi sektörüne doğru nedensellik ilişkisinin bulunmadığı sonuçları

elde edilmiştir. İktisadi büyüme, iç göç ve tarım, ormancılık ve balıkçılık sektöründen hizmet sektörüne doğru herhangi bir nedensellik ilişkisinin bulunmadığı, ancak sanayi sektöründen hizmet sektörüne %10'da zayıf bir nedensellik bulunduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. İktisadi büyüme, tarım, ormancılık ve balıkçılık, sanayi ve hizmet sektöründen iç göçe doğru herhangi bir nedensellik ilişkisinin mevcut olmadığı tespit edilmiştir. Türkiye'nin tarım sektörü, ekonomik büyüme ve kırsal kalkınma açısından stratejik bir öneme sahiptir. Bu bağlamda, tarım sektörünün verimliliğini artırmak ve sürdürülebilirliği sağlamak amacıyla bir dizi politika önerileri oluşturulabilir. Öncelikli olarak, modern tarım teknolojilerinin benimsenmesi teşvik edilmelidir. Bu, tarımsal verimliliği artırmak için tarımsal Ar-Ge yatırımlarının artırılması, çiftçilere yönelik eğitim programlarının genişletilmesi ve tarım kooperatiflerinin güçlendirilmesini içermektedir. Ayrıca, sulama sistemlerinin modernizasyonu ve verimli su yönetimi stratejilerinin uygulanması, su kaynaklarının daha etkin kullanımını sağlayabilir. Tarım ürünlerinin pazarlama ve lojistik süreçlerinin iyileştirilmesi, ürünlerin değer zincirindeki kayıpların minimize edilmesine katkıda bulunur. Sanayi sektörü de tarım sektörü gibi Türkiye ekonomisinin büyümesinde son derece önemli rol oynamaktadır ve bu sektördeki başarının artırılması, rekabetçiliğin güçlendirilmesiyle doğrudan ilişkilidir. Bu bağlamda, sanayi politikalarının odak noktası, Ar-Ge ve yenilikçilik yatırımlarının artırılması olmalıdır. Yüksek teknolojlü ürünlerin üretimini teşvik eden politikaların geliştirilmesi, sanayinin küresel rekabet gücünü artırabilir. Ayrıca, sanayiye yönelik vergi teşvikleri ve destek programları, girişimciliği teşvik ederek yeni yatırımların önünü açabilir. Sanayi altyapısının modernizasyonu ve organize sanayi bölgelerinin etkin bir şekilde yönetilmesi, sanayicilere daha elverişli üretim koşulları sunabilir. Eğitim ve beceri geliştirme programları, iş gücünün sanayi sektöründeki dinamik değişimlere uyum sağlamasına katkıda bulunabilir. Bu stratejiler, Türkiye'nin sanayi sektörünü küresel rekabet ortamında daha güçlü bir konuma taşıyabilir. Hizmet sektörü, Türkiye ekonomisinin büyümesine en az tarım ve sanayi sektörü kadar doğrudan ve dolaylı olarak önemli katkılarda bulunmakta olup, bu sektördeki gelişmeler genel ekonomik kalkınmayı destekleyebilir. Hizmet sektöründe verimliliğin artırılması için dijital dönüşüm süreçlerinin teşvik edilmesi kritik öneme sahiptir. E-ticaret, dijital finansal hizmetler ve teknoloji tabanlı hizmetlerin yaygınlaştırılması, sektördeki inovasyonu teşvik ederek rekabetçiliği artırabilir. Ayrıca, turizm sektöründe turistlere yönelik hizmetlerin kalitesinin artırılması ve turizm altyapısının iyileştirilmesi, Türkiye'nin uluslararası turizm pazarındaki rekabet gücünü güçlendirebilir. Eğitim ve sağlık hizmetlerinin kalitesinin artırılması amacıyla kamu ve özel sektör iş birliklerinin teşvik edilmesi, bu hizmetlerin erişilebilirliğini artırabilir. Bu stratejiler, hizmet sektöründeki büyüme ve gelişmeyi destekleyerek ekonomik refahı artırabilir ve istihdam yaratabilir.

Kaynakça

- Altunç, Ö. F., Ucan, O. & Akyıldız, A. (2017). Dış Göçlerin Türkiye Ekonomisinde İşsizlik Enflasyon ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri: Ekonometrik bir Analiz (1985-2015), *Researcher: Social Science Studies*, 5(8), 197-212.
- Arseven, C. E., (1993). *Sanat ansiklopedisi*. Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, 5, 76.
- Atbaş, Z. (2003). *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndeki H. 2155 numaralı murakka*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi]
- Atbaş, Z., (2011). Dağılmış bir Safevi murakkasının, 18.yüzyıla ait bir Osmanlı murakkasında değerlendirilişi. *Gelenek Kimlik bileşim: Kültürel kesişimler ve sanat, Günsel Renda'ya armağan*. Z. Y. Yamanlar & S. Bağcı (Haz.). Hacettepe Üniversitesi Basımevi.
- Boubtane, E., Dumont, J.C. & Rault, C., Immigration and Economic Growth in the OECD Countries, 1986-2006, IZA Discussion Paper Series, (Working Paper No:8681), Germany, 2014.
- Chang, C. (2017). Methodological issues in advertising research: Current status, shifts, and trends. *Journal of Advertising*, 46(1), 2-20. <https://doi.org/10.1080/00913367.2016.1274924>
- Chami, R., Fullenkamp, C., & Jahjah, S. (2005). Are immigrant remittance flows a source of capital for development? *IMF Staff Papers*, 52(1), 55-81. <https://doi.org/10.2307/30035948>.
- Chen, H.J. (2006) International Migration and Economic Growth: A Source Country Perspective, *J Popul Econ*, 19, 725-748.
- Chletsos, M. & Roupakias, S. (2012). Immigration, Unemployment and Growth: Empirical Evidence from Greece, Munich Personal RePEc Archive, No.39927.
- Cho, C. H., & Khang, H. K. (2006). The state of internet-related research in communications, marketing, and advertising: 1994-2003. *Journal of Advertising*, 35(3), 143-163. <https://doi.org/10.2753/JOA0091-3367350309>.
- Cooray, A. (2012). The Impact of Migrant Remittances on Economic Growth: Evidence from South Asia. *Review of International Economics*, 20(5), 985-998.
- Çınar, S. (2018). Turizm Sektörünün Ekonomik Büyüme Etkisi: Türkiye Örneği. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi).
- Çınar, S. (2023). Yeni Kurumsal İktisatta Mülkiyet İlişkileri ve İşlem Maliyetlerinin Uzun Dönem İktisadi Büyüme Etkisi. *Sakarya İktisat Dergisi*, 12(1), 42-64.
- Çiçekli B. (2013). *Açıklamalı Göç ve İltica Hukuku Terimleri Sözlüğü*, 39-40.
- Göv, A. & Dürrü, Z. (2017). Göç ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Seçilmiş OECD Ülkeleri Üzerine Bir Analiz, *Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3(4), 491-502.
- Gözünke, M. (2019). *İşçi Gelirlerinin Türkiye Ekonomisine Olan Etkileri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi).
- Granger, C. W. (1969). Investigating Causal Relations by Econometric Models and Crossspectral Methods. *Econometrica: Journal Of the Econometric Society*, 424-438.
- Granger, C. W. J. (1988). Some Recent Developments in a Concept of Causality, *Journal of Econometrics*, 39, 199-211.

- Granger, C. W. J. & Newbold, P. (1974). Spurious Regression *Econometrics, Journal of Econometrics*, 2 (2), 111-120.
- Has, B. & Çınar, S. (2022). Türkiye’de Askeri Harcamalar ve Ekonomik Büyüme: Eşbütünleşme ve Nedensellik Analizi. *Avrasya ve Sosyal Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 9(2), 256-270.
- Has, B. & Çınar, S. (2022). Türkiye’de İmalat Sanayi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Bucak İşletme Fakültesi Dergisi*, 5 (1), 7-22. E-ISSN 2687-3286.
- Islam A. (2007). Immigration and Unemployment Relationship: Evidence from Canada, *Australian Economic Papers*, 46, 52-66.
- İşcan, H. İ. & Demirel, T. (2021). Göçün Gelişmiş Ülkelerde Büyüme ve İstihdam Piyasası Üzerine Etkileri: Bir Panel ARDL Analizi, *Ekoist: Journal of Econometrics and Statistics*, 35, 181-203.
- Karaca, N., & Saruç, S. (2014). Türkiye ve Avrupa Birliğine Aday Geçiş Ekonomilerinde Uluslararası Göç Trendleri, International Conference on Eurasian Economies, Skopje, Macedonia.
- Kim, N. (2007). The Impact of Remittances on Labor Supply: The Case of Jamaica. World Bank Policy Research Working Paper, No. 412.
- Meçik, O. & Koyuncu, T. (2020). Türkiye’de Göç ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Toda-Yamamoto Nedensellik Testi, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9 (3), 2618-2635.
- Sinha, V.N.P., & Ataulloh M.D. (1987). *Immigration -An Interdisciplinary Approach Statement on Signing the Immigration Reform*, (İlk Basım), Delhi: Seema Publications. 5-23.
- Tekeli, İ., & L. Erder. (1978). *İç Göçler*, Ankara. Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Yılmaz, A. (2014). Uluslararası Göç Çeşitleri Nedenleri ve Etkileri Turkish Studies: International Periodical For The Languages, *Literature and History of Turkish or Turkic*. 3-11.
- Zlotnik, H. (1998) International Migration 1965-96: An Overview, *Population and Development Review*, 24 (3), 429-468.

Makale Bilgi Formu

Yazar(lar)ın Katkıları: Bu makalenin yazımına tüm yazarlar eşit katkıda bulunmuştur. Tüm yazarlar son metni okudu ve onayladı.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Telif Beyanı: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Destek/Destekleyen Kuruluşlar: Bu araştırma için herhangi bir kamu kuruluşundan, özel veya kâr amacı gütmeyen sektörlerden hibe alınmamıştır.

Etik Onay ve Katılımcı Rızası: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunmaktadır.